I. AKMENS IR ŽALVARIO AMŽIŲ PAMINKLAI

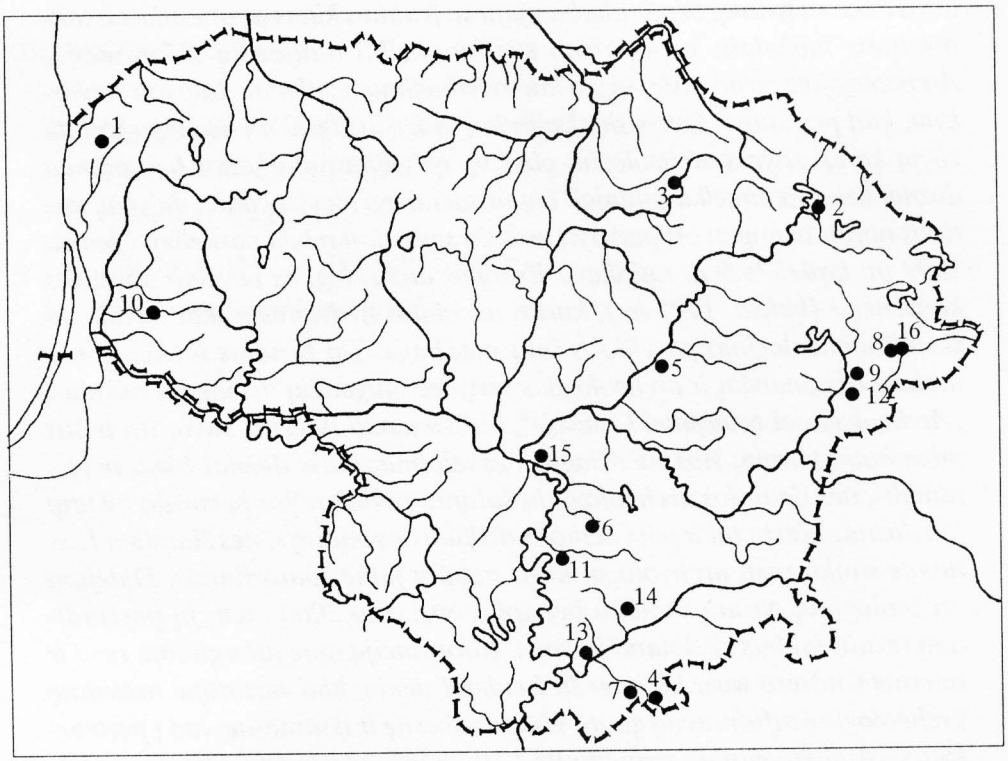

1 pav. Akmens ir žalvario amžių paminklai:
Fig. 1. Monuments of Stone and Bronze Ages:

1 – Benaičiai, 2 – Dumblynė, 3 – Gyvakarai, 4 – Gribaša, 5 – Jakšiškis (žr. III sk.), 6 – Kalviai, 7 – Karaviškės, 8 – Kretuonys, 9 – Paduobė–Šaltaliūnė (žr. III sk.), 10 – Pypliškė, 11 – Punia (žr. II sk.), 12 – Sudota, 13 – Titnas, 14 – Varėnė, 15 – Vieškūnai (žr. II sk.), 16 – Žemaitiškė.

KRETUONIŲ 1-OJI GYVENVIETĖ

Algirdas GIRININKAS

Kretuonių 1-oji akmens amžiaus gyvenvietė (Švenčionių r., Švenčionėlių sen.) yra Kretuono ežero PV pakrantėje, priešais Alksninės ir Beržinės salas, apie 750 m į ŠR nuo Kretuonių kaimo, 1,4 km į ŠR nuo kelio Kretuonas–Kaltanėnai susikirtimo su geležinkelio Vilnius–Turmantas linija (pervaža) ir 150 m į R nuo Kretuonių akmens amžiaus stovyklavietės. Vietovę, kurioje yra akmens amžiaus gyvenvietė, vietiniai gyventojai vadina Liūneliu. Šiuo metu čia yra arklių ganykla, aptverta spygliuota viela. Kretuonių akmens amžiaus gyvenvietė buvo aptikta 1991 m. Kretuono archeologinės ekspedicijos metu (*ATL 1990 ir 1991 metais*, V., 1992, p. 19–20).

Kretuonių 1-oji gyvenvietė yra Kretuono ežero PV įlankos, kurią nuo ežero pusės juosia dvi salos, pakrantėje, ežero salpoje. Iš Š ir V gyvenvietę riboja miškas, iš P – šlapia pieva, apauganti karklais ir kitais krūmais. Gyvenvietės teritorijoje auga pavieniai beržai ir eglės. Nešienaujama pieva, kurios paviršius yra H_{abs} 146,1–146,7 m, po lietaus pavirsta pelke. Gyvenvietės teritorija, beužaugančios pievos Š dalis, yra nežymiai pakilusi ir dominuoja virš likusios pievos vos 0,5 m aukštyje.

Viso paminklo teritorijos paviršiuje yra plonas, 7–21 cm, vietomis apardytas durpių sluoksnis. Paminklo R teritorija lietingu laikotarpiu, Kretuono ežere pakilus vandens lygiui, virsta ežero atabradu, o V nežymiai kyla ir 60–80 m nuotolyje nuo ežero atabrado pereina į pirmąją viršsalpinę ežero terasą.

Spėjamos Kretuonių gyvenvietės Š dalyje buvo ištirtas 12 m^2 plotas. R tiriamo ploto riba buvo 5,5 m atstumu nuo 2000 metais buvusios ežero pakrantės.

Visame tirtame plote po velėna atsidengė durpingas žemės sluoksnis. Tyrinėtas plotas buvo skutamas 5 cm storio sluoksniais. Pirmajame buvo aptiktos 23 puodų šukės, kurių molio masėje gausu grūstų sraigių priemaišų. Dvi puodų šukės ornamentuotos: viena puošta dviem lygiagrečiomis štampinių įspaudėlių eilutėmis, kita – negilių duobučių įspaudų horizontalia eilute. Tirtame sluoksnyje aptiktos 5 titnaginės nuoskalos ir galinis gremžtukas, pagamintas iš skeltės. Gremžtuko galas ir abu šonai retušuoti. Sluoksnyje daug osteologinės medžiagos – rasti žvėrių 59 kaulai, tarp kurių yra meškos iltinis dantis.

Analogiškai buvo tiriamas ir antrasis – taip pat durpingas žemės sluoksnis. Čia aptikta 70 puodų šukių, kurių molio masėje gausu grūstų sraigių priemaišų. Tarp jų 6 ornamentuotos: dvi – grūdelių formos įspaudų eilutėmis, kitos trys – įstrižų štampelių horizontalia eilute, viena – dviejų lygiagrečių apvalių duobučių įspaudų eilutėmis. Antrajame sluoksnyje rasta 15 titnaginių dirbinių. 2 gremžtukai: vienas galinis, kitas – pusiau šoninis, trapecija ir 12 nuoskalų. Šiame sluoksnyje buvo aptiktas vienas kaulinis tinklų pynimui skirtas įrankis, pagamintas iš išilgai perskelto vamzdinio žvėries kaulo. Be to, šiame sluoksnyje buvo rasti 59 skaldyti žvėrių kaulai ir ragų fragmentai.

Nuimant trečiąjį, taip pat 5 cm storio durpingos žemės sluoksnį, pirmojo ploto V pakraštyje (kv. N_{21} V dalyje) buvo

aptikta 7 skaldytų akmenų krūsnis: vienas akmuo didesnis – 15x9x11 cm, kiti mažesni: 7x7x5 cm; 4,5x5x3 cm; 6,4x6x4 cm; 8x5,6x4 cm; 4x5x3 cm; 5,3x4x6 cm. Akmenų krūsnies skersmuo Š–P kryptimi siekė 45 cm. Krūsnis nežymiai – 11 cm – įgilinta į ežerinį melsvai baltą šlyną, esantį po trečiuoju sluoksniu.

Trečiajame durpingos žemės ir ežerinio šlyno sandūros sluoksnyje buvo aptiktas dobilo lapo formos, 3x3,6x2 cm dydžio akmeninis pasvaras su trimis išskalomis šonuose. Taip pat rasta 15 puodų šukių, iš kurių 2 puoštos grūdelių formos įspaudų horizontaliomis eilutėmis, sudarančiomis eglutės motyvą. Trečiajame sluoksnyje aptikti 4 titnaginiai dirbiniai: tarp kurių 2 šoniniai gremžtukai, titnaginė skeltė su utilizacija ir nuoskala. Rasta nemažai osteologinės medžiagos – 18 skaldytų žvėrių kaulų ir ragų fragmentų.

Ketvirtas sluoksnis ežeriniame šlyne kastas 5–8 cm storio. Jame aptikta tik viena titnaginė nuoskala.

Analogiška stratigrafija pastebėta gyvenvietės P teritorijoje tirtame antrame 12 m^2 plote. Tik čia 13–23 cm storio durpingame sluoksnyje aptikta žymiai mažiau keramikos. Puodų šukių su grūstomis sraigėmis aptikta 11, tarp jų 2 puoštos grūdelių formos įspaudais. Šiame plote rasta daug osteologinės medžiagos – 141 žvėrių kaulas ir skaldytų akmenų.

Tirtuose šešiuose šurfuose (po tris gyvenvietės V ir R dalyse) pastebėta analogiška stratigrafija kaip ir tirtuose dviejuose plotuose, o aptikta keramika ir titnaginiai dirbiniai yra to paties viduriniojo neolito laikotarpio ir skirtini Narvos kultūrai.

Kretuonių 1-oji gyvenvietė topografiniu požiūriu yra artima Kretuono 1-ajai gyvenvietei. Be to, Kretuonių 1-osios gyvenvietės keramika, titnaginiai ir kauliniai dirbiniai yra tokie patys kaip Kretuono 1B gyvenvietės inventorius, aptiktas ŠR Kretuono ežero dalyje.

KRETUONYS 1 SETTLEMENT

In Kretuonys 1 settlement (Švenčionys district, Švenčionėliai ward) the area of 48 m^2 has been investigated, where the ceramic, bone and flint artefacts attributable to the Narva culture, dated by the Middle Neolithic period, have been found. The culture layer of the settlement is the 23 cm thick peat soil available straight under the turf.

ŽEMAITIŠKĖS 2-OJI GYVENVIETĖ

Algirdas GIRININKAS, Džiugas BRAZAITIS

Žemaitiškės 2-oji gyvenvietė buvo tyrinėta 1979, 1980 ir 1983 m. (*ATL 1980 ir 1981 metais*, V., 1982; *ATL 1982 ir 1983 metais*, V., 1984). 2000 m. buvo tyrinėta gyvenvietės Š dalis, aštuntas 24 m^2 dydžio plotas. Tyrinėtame plote nuėmus velėną, atsidengė durpių sluoksnis, kuris ploto V dalyje siekė 5–10 cm, o R – iki 90–105 cm. V dalyje po durpėmis buvo gyvenvietės kultūrinis sluoksnis: 5–12 cm storio sapropelingos durpės su gėlavandenėmis sraigėmis. R tyrinėto ploto dalyje po durpėmis atsidengė 10–13 cm storio tamsių durpių sluoksnis su gėlavandenėmis sraigėmis. Po juo – 13–25 cm storio samaninių (rusvų) durpių sluoksnis su gėlavandenėmis